

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

СТИНСЬКА ВІКТОРІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 37.013.42:369.223.41/.46+64.044.26 «XIX/XX»

**ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ
МАТЕРИНСТВА Й ДИТИНСТВА В УКРАЇНІ
(XX – ПОЧАТОК XXI СТ.)**

13.00.05 – соціальна педагогіка

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Тернопіль – 2019

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор педагогічних наук, професор
Лисенко Неллі Василівна,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»,
завідувач кафедри теорії та методики дошкільної та спеціальної освіти.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Квас Олена Валеріївна,
Львівський національний університет імені Івана Франка, завідувач кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи;

доктор педагогічних наук, професор
Романовська Людмила Іванівна,
Хмельницький національний університет,
завідувач кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки;

доктор педагогічних наук, професор
Штифурак Віра Євгенівна,
Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету,
професор кафедри права.

Захист відбудеться 7 листопада 2019 року об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.053.03 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (зала засідань, вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027).

Із дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка за адресою: вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027.

Автореферат розісланий 7 жовтня 2019 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Г. М. Мешко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. В умовах структурної перебудови, оновлення держави і суспільства, що супроводжуються кризовими явищами, долученням України до ЄС, нової соціально-економічної реальності постає проблема соціальної підтримки інституту материнства й дитинства. Ці обставини спонукають до нового бачення материнства – з позиції забезпечення прав матері й дитини, що актуалізує пошук нових форм соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства. У цьому контексті великого значення набуває врахування соціально-педагогічного та історичного досвіду, що слугує підґрунтям соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства на сучасному етапі розвитку українського суспільства.

Стратегію пошуку ефективних заходів соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства представлено в урядових нормативно-правових актах, спрямованих на: підвищення соціального статусу та охорону основних прав жінки-матері (Державна соціальна програма забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року, Концепція Державної цільової соціальної програми підтримки сім'ї до 2016 року та ін.); забезпечення дотримання прав і свобод дітей у сфері сімейних стосунків (Державна соціальна програма «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року, Національна стратегія реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки та ін.); охорону здоров'я матері й дитини (Концепція Державної програми «Здорова дитина» на 2008–2017 роки, Концепція Загальнодержавної програми «Здоров'я – 2020: український вимір» та ін.); заохочення до материнства (Загальнодержавна програма «Репродуктивне та статеве здоров'я нації» на 2017–2021 роки, Указ Президента України «Про виплату одноразової винагороди жінкам, яким присвоєно почесне звання України «Мати-героїня»» (2011 р.) та ін.), що свідчить про посилення уваги до проблем соціального захисту та підтримки материнства й дитинства. Однак, незважаючи на існування відповідної законодавчої бази, більшість зазначених документів потребує доопрацювання і приведення їх до норм міжнародного законодавства.

Із початком збройного конфлікту на Сході України та переходом до економії бюджетних коштів показники видатків державного бюджету на соціальну підтримку стали критично низькими. Зокрема, більшість соціальних виплат на підтримку матері й дитини залежать від прожиткового мінімуму, який в Україні є доволі низьким. А сума допомоги при народженні дитини, незважаючи на інфляційні процеси, з 1 липня 2014 р. не обумовлена черговістю народженої дитини і залишається незмінною. Фінансові інструменти соціально-економічного механізму держави свідчать про низький рівень забезпечення матерів з дітьми, що зумовлює потребу в істотних новаціях у практиці соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства на макро-, мезо- та мікрорівні через гарантування та забезпечення соціальних послуг. Пошук конструктивних механізмів соціально-педагогічної підтримки материнства й

дитинства уможлиблюється через урахування і використання позитивних ідей історичного досвіду в сучасних умовах.

Теоретичні засади в розробці категорій «материнство», «дитинство» належить видатним українським і зарубіжним ученим минулого Я. Коменському, Я. Корчаку, А. Макаренку, Й. Песталоцці, М. Стельмаховичу, В. Сухомлинському, К. Ушинському, С. Шацькому та ін. Питання материнства й дитинства у сфері охорони здоров'я у ХХ ст. досліджували К. Батигін, Є. Беліцька, А. Гершенсон, А. Козлов, Г. Потшеба, В. Савченко, Г. Симоненко, Є. Федер, С. Фединський, Е. Фролова; у сфері освіти – О. Волкова, К. Волков, І. Гребенніков, М. Задесенець, П. Люблінський, М. Махлін, А. Шестель та ін.

На сучасному етапі в наукових працях з історії педагогіки та соціальної педагогіки значною мірою висвітлено: дитинство як предмет історико-педагогічних досліджень (О. Карпенко, О. Квас, Н. Лисенко, С. Лупаренко, Т. Янченко); основи соціально-правового захисту дітей і молоді (І. Ковчина, Ж. Петрочко, В. Штифурак); теоретичні концепції соціально-педагогічної роботи з різними категоріями дітей і молоді (О. Безпалько, І. Зверева, А. Капська, Л. Міщик, Л. Петришин, В. Поліщук, А. Рижанова, В. Синьов, С. Харченко); організаційно-методичні основи діяльності центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (С. Толстоухова, А. Шеремет); різні аспекти соціально-виховної роботи з жіноцтвом (Т. Жаровцева, К. Левченко, А. Лякішева, І. Парфанович); материнство як предмет психолого-педагогічних досліджень (М. Мягкова, Р. Овчарова, О. Проскурняк); зміст та форми соціальної та соціально-педагогічної роботи з сім'єю в Україні (Т. Алексеєнко, В. Кравець, І. Трубавіна) та ін.

Низку наукових розвідок присвячено питанням соціально-педагогічної підтримки дітей та юнацтва, а саме: дітей з вадами розвитку (В. Тесленко); дітей групи ризику (І. Дементьєва, Л. Оліференко, Т. Шульга); обдарованих дітей (І. Бабенко, О. Бочарова); батьків дітей з особливими потребами (І. Макаренко); дитячих громадських об'єднань (Л. Романовська); студентів (І. Одногулова) та ін. Водночас у вітчизняній історико-соціально-педагогічній науці відсутнє дослідження, яке комплексно розкривало б проблему соціально-педагогічної підтримки дитинства й материнства в Україні.

Незважаючи на значну кількість вітчизняних і зарубіжних праць, які порушують окремі соціально-педагогічні ідеї у вимірі досліджуваної проблеми, усе ще має місце її недостатня розробленість. Аналіз процесів, пов'язаних зі становленням українського суспільства, та результати вивчення наукових джерел засвідчили низку суперечностей, що потребують розв'язання на різних рівнях наукового пошуку, а саме між:

- об'єктивною потребою в реформуванні інституту материнства й дитинства в Україні й відсутністю теоретичних і практичних напрацювань щодо розв'язання означеної проблеми у вітчизняній соціально-педагогічній науці;

- визнанням провідних педагогічних ідей щодо охорони материнства й дитинства в історичній ретроспективі та їх недостатньою екстраполяцією в практику сучасної соціально-педагогічної діяльності;

- світовими тенденціями нагромадженого досвіду соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства та реальними можливостями й алгоритмами їх реалізації в українському просторі;

- потребою розробки відповідних програм соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства на загальнодержавному, регіональному й місцевому рівнях і відсутністю їх практичного та інструментального забезпечення;

- потребою в якісних соціальних послугах та їх невідповідністю потребам і запитам дітей, матерів, сімей;

- викликами сучасного суспільства щодо надання соціальних послуг матерям та дітям і недостатнім рівнем готовності соціальних працівників/соціальних педагогів до соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні.

Таким чином, актуальність проблеми та недостатній ступінь її вивчення, необхідність розв'язання чинних суперечностей зумовили вибір теми дисертаційного дослідження **«Теорія і практика соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні (XX – початок XXI ст.)»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація є складником науково-дослідницької роботи кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи «Теоретико-методичні основи соціально-педагогічної діяльності та соціальної роботи» (державний реєстраційний № 0113U006412) та кафедри педагогіки імені Богдана Ступарика «Історико-педагогічні проблеми навчання і виховання в системі безперервної освіти» (номер держаної реєстрації (0108U009122) ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

Тему дисертації затверджено вченою радою ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (протокол № 11 від 6 грудня 2011 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології НАПН України (протокол № 9 від 27 листопада 2012 р.).

Об'єкт дослідження – соціально-педагогічна підтримка материнства й дитинства.

Предмет дослідження – теоретичні і практичні засади соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні у XX – на початку XXI ст.

Мета дослідження полягає в комплексному розкритті генези, сутності соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні у XX – на початку XXI ст. задля репрезентації та окреслення можливостей практичної імплементації історичного досвіду в сучасних вітчизняних реаліях.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. На основі аналізу наукової літератури схарактеризувати соціально-педагогічну підтримку материнства й дитинства в Україні у XX – на початку XXI ст. як предмет соціально-педагогічних та історичних досліджень.

2. Окреслити вплив зарубіжного досвіду на розвиток соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні.

3. Виокремити та схарактеризувати основні етапи розвитку соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні досліджуваного періоду.

4. Проаналізувати практику соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в державному та недержавному секторах в Україні за доби державної незалежності.

5. Висвітлити практичні засади готовності майбутніх соціальних працівників/соціальних педагогів до соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні за умов сьогодення.

6. Визначити перспективи та рекомендації у сфері соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні на макро-, мезо- та мікрорівнях.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період ХХ – початку ХХІ ст. *Нижня межа* зумовлена ухваленням першої програми охорони материнства й дитинства на українських землях (1905 р.). *Верхня межа* (початок ХХІ ст.) умотивована утвердженням нової стратегії соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні на основі низки ухвалених законодавчих актів (Концепція Державної програми підтримки сім'ї на 2012–2016 роки; Національна стратегія реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки; Закон України «Про соціальні послуги» (2003 р., чинний) та ін.).

Територіальні межі дослідження відповідають адміністративно-територіальній приналежності українських земель у визначений хронологічний період. Тому розвиток теорії і практики соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні у ХХ – на початку ХХІ ст. досліджено: 1) у межах українських губерній, що входили до складу Російської імперії; 2) у статусі УСРР; 3) у роки функціонування країни у складі СРСР (у тому числі з 1939 р. розглядається і територія Західної України).

Теоретичну основу дослідження становлять: теоретичні та методологічні дослідження в галузі історії педагогіки (О. Адаменко, Н. Гупан, С. Золотухіна, О. Квас, В. Курило, С. Лупаренко, О. Петренко, О. Сухомлинська, М. Стельмахович, Т. Янченко); теоретичні розробки в галузі історії соціальної педагогіки (А. Капська, В. Кравець, С. Кубіцький, А. Рижанова, Н. Сейко, С. Харченко, Л. Штефан); дослідження у сфері методології, теорії і практики соціальної педагогіки (О. Безпалько, М. Євтух, І. Іванова, І. Зверева, Г. Лактіонова, А. Лякішева, С. Пальчевський, Ж. Петрочко, В. Поліщук, О. Сердюк, І. Трубавіна, Л. Тюття); дослідження у сфері соціально-педагогічної підтримки різних категорій клієнтів (Т. Алексеєнко, Н. Заверико, І. Макаренко, І. Одногулова, Л. Оліференко, Л. Романовська, В. Тесленко, Т. Янченко) та ін.

Методологічна основа дослідження розкрита на філософському, загальнонауковому та конкретнонауковому рівнях. *На філософському рівні* (загальні принципи пізнання і категоріальний склад науки загалом) – засади діалектики та принципи розвитку, міждисциплінарності, загального зв'язку та детермінізму в єдності з аксіологічним, антропологічним, системним підходами забезпечують можливість визначити філософські засади єдності теорії і

практики соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства (XX – початок XXI ст.).

На рівні *загальнонаукової методології* (ключові теоретичні положення, підходи, що використовуються в більшості наукових дисциплін) – термінологічного (для співвіднесення термінологічного апарату і авторського трактування базових категорій); культурологічного (для дослідження соціальних, педагогічних, психологічних та інших явищ та об'єктів крізь призму феномену культури); соціокультурного (для вивчення соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в міждисциплінарному просторі); інноваційного (для імплементації досвіду становлення соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства з метою максимального використання позитивних здобутків минулого на сучасному етапі).

На рівні *конкретнонаукової методології* (сукупність парадигм, теорій соціальної педагогіки, підходів, принципів, що реалізуються в науковому дослідженні) – парадигми (особистісна, особистісно-соціальна); теорії (соціалізації (циклічна, соціалізації-ювентизації, факторна)), соціального капіталу, статусно-рольова), підходи (особистісно-соціально-діяльнісний (розгляд соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства у двох ракурсах: дуалістичного, що спрямований на розв'язання життєвих питань матері й дитини як єдиного цілого, що виникають на перетині проблем соціальних і педагогічних; ситуаційного, який передбачає розв'язання проблем матері й дитини в межах різноманітних соціально-педагогічних ситуацій), середовищний (для окреслення місця і ролі соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в загальній системі соціальної взаємодії), етологічний з теоріями (егоїстичного гена, батьківського внеску) (для розгляду материнства як епіфеномену поведінки тварин у зв'язку з турботою про потомство), біхевіористський з теоріями (соціального научіння, материнської депривації) (для розгляду материнства в контексті суспільного досвіду), психоаналітичний з теоріями (прихильності, об'єктних відношень) (для розгляду проблеми материнства в межах дитячо-батьківської взаємодії з акцентом на розвиток дитини), матеріноцентричний з теоріями (соціальної практики, пренатального розвитку) (для обґрунтування материнства з позиції забезпечення прав матері), дитиноцентричний з теоріями (соціокультурна теорія розвитку дитинства, емансипації дитинства, ідентичності, соціальної підтримки дитини, соціального піклування, кризи дитинства, цілеспрямованого формування потребісно-мотиваційної сфери особистості, відновлення) (для окреслення соціально-педагогічної підтримки з позиції забезпечення прав дитини), родинноцентричний (для окреслення соціально-педагогічної підтримки через надання соціально-педагогічних послуг на основі прав матері й дитини в сім'ї та суспільстві), історико-педагогічний (для окреслення розвитку соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в історичній ретроспективі), нарративний (для репрезентації минулого досвіду соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в теоретичній і практичній площинах), хронологічний у єдності з принципом діахронії (для простеження хронології та

розроблення періодизації розвитку соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства України крізь часові межі).

Провідна ідея дослідження ґрунтується на тому, що соціально-педагогічну підтримку материнства й дитинства в Україні у ХХ – на початку ХХІ ст. доцільно трактувати в науковому контексті в широкому значенні як напрям реалізації соціальної політики; у вузькому – як різновид соціально-педагогічної діяльності, а в практичному контексті – реалізовувати на загальнодержавному (макро-), регіональному (мезо-), місцевому (мікро-) рівнях, які характеризують і передбачають імплементацію історичного досвіду соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в сучасних реаліях.

Концепція дослідження. Концепція дослідження обґрунтована на методологічному, історичному, теоретичному і практичному рівнях.

Методологічний рівень відображає взаємозв'язок соціальної педагогіки та історії педагогіки й орієнтує в теоретичних підходах, принципах, теоріях соціально-педагогічної підтримки загалом та конкретизує соціально-педагогічну підтримку материнства й дитинства в Україні у ХХ – на початку ХХІ ст., яка представлена на філософському, загальнонауковому, конкретнонауковому рівнях, що уможлиблює цілісне представлення генези соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні досліджуваного періоду.

Історичний рівень передбачає дослідження проблеми в історичній ретроспективі з виокремленням й обґрунтуванням періодів її розвитку в Україні; осмислення категорії «соціально-педагогічна підтримка материнства й дитинства», що в законодавстві та науковій літературі ХХ ст. підмінялося терміном «охорона материнства й дитинства», зміст якого охоплював соціально-політичні, правові та педагогічні аспекти, що зумовило її розгляд з позиції соціальної політики, а з появою соціальної педагогіки як науки – екстраполювалося в новий термін – «соціально-педагогічна підтримка», що ввібрав нове бачення – соціально-педагогічну діяльність.

Теоретичний рівень передбачає сукупність дефініцій, положень, підходів, які уможливають осмислити сутність досліджуваної проблеми і комплексно представити особливості розвитку теорії і практики соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні у ХХ – на початку ХХІ ст., що розвивалася на ґрунті фундаментальних міждисциплінарних досліджень, соціально-політичних, економічних та нормативно-правових чинників, багатого зарубіжного досвіду.

Соціально-педагогічна підтримка материнства й дитинства базується на концептуальних підходах, зумовлених стратегією соціальної політики, загальнодержавними концепціями, законодавчо-нормативним регулюванням, провідними педагогічними й соціально-педагогічними теоріями.

Поняття «соціально-педагогічна підтримка материнства й дитинства» як соціально-педагогічну й історичну категорію розглядаємо в широкому і вузькому значенні. У широкому значенні (в історичній ретроспективі) «соціально-педагогічну підтримку материнства й дитинства» розумітимемо як: напрям реалізації соціальної політики, що охоплює сукупність заходів держави,

спрямованих на досягнення певних соціальних цілей (забезпечення базових потреб, зайнятість, охорона здоров'я, освіта та ін.); у вузькому – як різновид соціально-педагогічної діяльності, що охоплює систему роботи різних державних і недержавних медичних, освітніх і соціальних установ, організацій та їх працівників щодо створення умов для соціалізації і розвитку дитини, задоволення потреб і забезпечення оптимальних умов життєдіяльності матері, можливості реалізації прав матері і дитини в суспільстві і сім'ї.

Практичний рівень – розширення прикладного аспекту дослідження на основі ретроспективного аналізу та узагальнення соціально-педагогічного та історичного досвіду розвитку соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства, які можуть стати підґрунтям для розв'язання окресленої проблеми в сучасних умовах та використовуватися в розробці державної програми соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні, під час викладання курсів із соціальної педагогіки, історії соціальної роботи, історії педагогіки та ін.; здійснення пілотної діагностичної роботи щодо готовності майбутніх соціальних працівників/соціальних педагогів до соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні; розробка за результатами дослідження та впровадження в практику роботи ЗВО для майбутніх соціальних працівників/соціальних педагогів авторського курсу за вибором студентів «Соціально-педагогічна підтримка материнства й дитинства в Україні: теорія і практика», навчально-методичного посібника «Експлікація до наукової проблеми “Теорія і практика соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні (XX – початок XXI ст.)”».

На різних етапах наукового пошуку для досягнення визначеної мети і розв'язання поставлених завдань використовувався комплекс **методів: конкретно-пошуковий** – аналіз, систематизація й узагальнення психолого-педагогічної та навчально-методичної літератури з досліджуваної проблеми, що дали змогу виявити й узагальнити джерельну базу, спрогнозувати подальший науковий пошук; *логіко-історичний* – аналіз матеріалів педагогічних видань, навчально-методичної літератури щодо соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні; *проблемно-хронологічний* – для визначення етапів соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні; *генетичний* – для з'ясування умов виникнення та відстеження розвитку і трансформації досліджуваного феномена; *ретроспективний* – для осмислення різних аспектів історичного досвіду соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства крізь призму сучасності; *емпіричні* (анкетування, опитування, бесіди, експертне оцінювання) – для вивчення реального стану готовності студентів спеціальності 231 «Соціальна робота» до соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства; *прогностичний* – для актуалізації й імплементації історичного досвіду соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства на сучасному етапі; *методи математичної статистики* – для визначення статистичної значущості отриманих результатів у процесі пілотної діагностичної роботи. Використовувалися також методи дослідження, притаманні історії соціальної педагогіки: теоретичний аналіз вітчизняної та зарубіжної історичної й соціально-педагогічної літератури для

розроблення методології та аналізу стану дослідженості проблеми; аналіз архівних даних для створення цілісної картини розвитку соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства як історичної та соціально-педагогічної категорії.

Джерельну базу дослідження становлять:

1) *законодавчі та нормативні акти*, що визначають стратегію розвитку соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні в досліджуваний період; 2) неопубліковані архівні документи й матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади України, м. Київ; Державного архіву Львівської області; Державного архіву Івано-Франківської області; Державного архіву Київської області; Державного архіву Одеської області; Державного архіву Харківської області; 3) *нарративні джерела*: публікації на сторінках періодичної преси означеного періоду («Вісник ОХМД», «Журнал з вивчення раннього дитячого віку», «Здоров'я жінки», «Охорона материнства і дитинства», «Питання виховання нормальної і дефективної дитини», «Питання психології», «Прикладна психологія», «Класний керівник», «Радянська жінка», «Радянська школа», «Дошкільне виховання», «Рідна школа», «Право України», «Прикладна психологія і психоаналіз», «Профілактична медицина», «Порівняльно-педагогічні студії», «Сім'я і школа», «Педагогіка. Соціальна робота», «Соціальна політика і соціальна робота» та ін.); 4) *інтерпретаційні джерела*: монографії, дисертації, автореферати дисертацій, праці радянських, українських і зарубіжних учених; статистичні звіти, довідкова література; 5) *Інтернет-ресурси*, у яких представлено законодавчу та нормативну базу; сучасні матеріали про розвиток соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні.

Наукова новизна і теоретичне значення одержаних результатів полягають у тому, що *уперше*:

- на основі наукових підходів (філософського, загальнонаукового та конкретнонаукового) здійснено цілісний ретроспективний аналіз теорії і практики соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні у ХХ – на початку ХХІ ст., схарактеризовано її методологічний, історичний, теоретичний, практичний рівні;

- *розроблено* періодизацію розвитку соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні: перший (1905–1918-ті роки) – зародження соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства на державному рівні; другий (1918–1945-ті роки) – державні ініціативи у сфері соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства; третій (1945–1991 р.) – формування державної політики у сфері соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства; четвертий (1991 р. – і до сьогодні) – модернізація соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства;

- *обґрунтовано* та введено до наукового обігу теоретичні засади матеріноцентричного підходу (розгляд материнства крізь призму забезпечення прав жінки; скерування соціально-педагогічної підтримки на макро-, мезо- й мікрорівні на створення умов для реалізації прав матері в суспільстві й сім'ї);

- *окреслено* зарубіжний досвід та його вплив на розвиток соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні;

- *досліджено* практику соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в державному і недержавному секторах в Україні за доби державної незалежності.;

- *обґрунтовано* практичні засади та здійснено діагностику готовності соціальних працівників/соціальних педагогів до соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні на сучасному етапі; схарактеризовано критерії (мотиваційний, змістовий, операційно-діяльнісний), показники та рівні (високий, середній, низький) готовності майбутніх соціальних працівників/соціальних педагогів до соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства;

- *визначено* перспективи та рекомендації, які сприятимуть успішній реалізації соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні на макро-, мезо- та мікрорівнях.

У дисертаційній роботі:

- *уточнено* наукові уявлення про поняттєво-категоріальний апарат з проблеми соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства; історіографію проблеми соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні за досліджуваного періоду;

- *удосконалено* методологічні засади теорії і практики соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства;

Набула подальшого розвитку генеза теоретичних концепцій соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в історичній ретроспективі.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що:

- сформульовані в дослідженні положення та висновки дають нову об'єктивну інтерпретацію розвитку теорії і практики соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні за сучасних умов і можуть слугувати основою формування нової державної програми соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні з урахуванням історичного досвіду;

- за результатами дисертаційного дослідження розроблено та апробовано авторський курс за вибором студентів «Соціально-педагогічна підтримка материнства й дитинства в Україні: теорія і практика», навчально-методичний посібник «Експлікація до наукової проблеми “Теорія і практика соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні (XX – початок XXI ст.)”» для майбутніх соціальних працівників/соціальних педагогів;

- визначено рекомендації та перспективи щодо вдосконалення соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства у сфері охорони здоров'я, освіти, у соціальній сфері на макро-, мезо- і мікрорівнях.

Зміст і здобутки наукової розвідки та авторський курс за вибором студентів можуть використовуватися: 1) науково-педагогічними працівниками в процесі викладання дисциплін «Вступ до спеціальності», «Соціальна педагогіка», «Система організації соціальних служб», «Історія соціальної роботи», «Історія педагогіки», «Соціальна робота з різними групами клієнтів», «Актуальні

проблеми соціальної роботи і соціальної педагогіки» та ін., здійснення наукових досліджень, підготовки підручників і навчальних посібників для ЗВО; 2) студентами для підготовки до роботи у сфері соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства; 3) фахівцями із соціальної роботи, соціальними педагогами, педагогами-організаторами, учителями-практиками у професійній діяльності; 4) соціальними працівниками для підвищення професійної готовності у сфері соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства.

Основні положення дисертаційної роботи впроваджено в освітній процес ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (довідка про впровадження № 01-13/04/56 від 20 квітня 2018 р.), Львівського національного університету імені Івана Франка (довідка про впровадження № 2032-Н від 05 травня 2018 р.), Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (довідка про впровадження № 01-28/790 від 14 травня 2018 р.), Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (довідка про впровадження № 03-28/01/140 від 15 травня 2018 р.), Рівненського державного гуманітарного університету (довідка про впровадження № 43-01-12 від 02 квітня 2018 р.), Луцького педагогічного коледжу (довідка про впровадження № 158 від 24 квітня 2018 р.), Івано-Франківської катехитичної школи «Воскресіння» (довідка про впровадження № 01 від 18 травня 2018 р.), Івано-Франківського Центру свідомого батьківства «Дівія» (довідка про впровадження № 01 від 02 липня 2018 р.), Державного закладу «Хмельницький обласний соціальний центр матері і дитини» (довідка про впровадження № 45 від 04 травня 2018 р.), Тернопільського міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (довідка про впровадження № 142/1 від 16 квітня 2018 р.).

Особистий внесок здобувача. У колективній монографії «Janusz Korczak przyjaciel dzieci w nurcie rozważań pedagogicznych» авторові належить стаття «Społeczno-pedagogiczne wspieranie dzieciństwa i macierzyństwa w twórczości Janusza Korczaka». У колективній монографії «Life and heart devoted to children. Janush Korczak (1878–1942) and Vasyl Sukhomlynsky (1918–1970) are unforgettable» авторові належить стаття «Socio-pedagogical support of childhood and motherhood in the creative legacy of Vasyl Sukhomlynskiy».

Усі представлені в дисертації наукові результати отримані автором самостійно.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати дослідження були предметом обговорення під час виступів на науково-методичних і науково-практичних конференціях та семінарах різного рівня, серед них:

- *міжнародні* – «Сучасні тенденції використання дидактичних ідей Яна Амоса Коменського» (Умань, 2012), «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору» (Київ, 2012), «Новини на научния прогрес – 2013» (Софія, 2013), «Народні звичаї, традиції й обряди у просторі сучасної полікультурної освіти дітей та молоді» (Івано-Франківськ-Львів, 2013), «Карпати-Аппалачі: формування особистості в контексті сталого

розвитку гірських регіонів» (Івано-Франківськ, 2013), «Педагог третього тисячоліття: теоретико-методичний дискурс» (Дрогобич, 2013), «Теорія та практика опікунської педагогіки в Україні та Польщі» (XIX–XXI ст.) (Івано-Франківськ, 2013), «Соціальна педагогіка: наука, професія, діяльність (здобутки двох десятиріч)» (Івано-Франківськ, 2013), «Теоретико-практична спадщина А.С.Макаренка в контексті євроінтеграційних тенденцій вітчизняної освіти» (Полтава, 2014), «Дитинство без насильства: суспільство, школа і сім'я в захист прав дітей» (Тернопіль, 2014), «Wychowanie w rodzinie konteksty historyczne i współczesne (Jelenia Góra – Szklarska Poręba, 2014), «Актуальні проблеми рекреаційної психології та педагогіки дитинства» (Одеса, 2014), «Дошкілля Прикарпаття: стан, проблеми, перспективи» (Івано-Франківськ, 2014), «Актуальні проблеми та перспективи підготовки фахівців дошкільної освіти в умовах інтеграції України в освітній європейський простір» (Чернівці, 2015), «Виховання у контексті цивілізаційних процесів: вітчизняний і зарубіжний досвід» (Дрогобич, 2016), «Osobowości, społeczeństwo, polityka» (Lublin, 2016), «Суспільні науки: невирішені питання» (Краматорськ, 2017), «Пріоритетні напрями модернізації системи освіти в Україні та Польщі: досвід, реалії, перспективи» (Івано-Франківськ, 2017), «Osobowości, społeczeństwo, polityka» (Lublin, 2017); «Studies and Current Trends in Science of Education, ICSED 2017 (Suceava, 2017); «Національна освіта в стратегіях соціокультурного вибору: теорія, методологія, практика» (Луцьк, 2018);

- *всеукраїнські* – «Январские педагогические чтения» (Сімферополь, 2013), «Мирослав Гнатович Стельмахович – видатний український педагог» (Івано-Франківськ, 2014), «Дитинство в соціально-педагогічному дискурсі» (Дрогобич, 2015), «Педагогічна освіта і наука: традиції, реалії, перспективи» (Умань, 2015), «Педагогічна персоналістика: теорія, історія, освітня практика» (Івано-Франківськ, 2016), «Підготовка майбутніх педагогів у контексті стандартизації початкової освіти» (Бердянськ, 2017); «Малочисельна школа Карпатського регіону. Інноваційні підходи до функціонування та перспективи розвитку» (Івано-Франківськ, 2017); «Професійна підготовка фахівців у вимірі нових освітніх реалій» (Івано-Франківськ, 2018);

- *щорічні звітні наукові конференції викладачів ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», Ступариківські педагогічні читання в ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»* (Івано-Франківськ, 2008–2018).

Кандидатська дисертація на тему «Система шкільництва в Галичині (кінець XIX – початок XX ст.)» (спеціальність 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки) захищена у 2004 р. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 20.051.01 у Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника. Її матеріали в тексті докторської дисертації не використовувалися.

Публікації. Результати дослідження висвітлено в 40 публікаціях, із них: в 1 одноосібній монографії, 2 колективних монографіях, 20 одноосібних статтях у наукових фахових вітчизняних виданнях, 5 статтях у закордонних наукових

періодичних виданнях, 1 навчально-методичному посібнику, 11 статтях у збірниках конференцій та інших виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотацій українською і англійською мовами, вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел (1100 найменувань), 20 додатків на 87 сторінках. Загальний обсяг дисертації – 632 сторінки, з них 419 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено її зв'язок з науковими програмами, планами, темами; сформульовано об'єкт, предмет наукового пошуку, мету та основні завдання; окреслено хронологічні межі; аргументовано концепцію, методологічні та теоретичні засади дослідження; розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення одержаних результатів; наведено відомості про апробацію результатів дослідження, публікації, структуру й обсяг роботи.

У першому розділі «Соціально-педагогічна підтримка материнства й дитинства в Україні у ХХ – на початку ХХІ ст. як предмет соціально-педагогічних та історичних досліджень» здійснено аналіз стану розробленості проблеми соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні у ХХ – на початку ХХІ ст. у науковій літературі; розкрито сутність та зміст поняттєво-категоріального апарату дослідження; визначено методологічне підґрунтя досліджуваної проблеми; простежено історичну ретроспективу генези педагогічних ідей як передумов зародження соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні у ХХ – на початку ХХІ ст.

Результати аналізу стану розробленості проблеми соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні у ХХ – на початку ХХІ ст. у науковій літературі дали змогу узагальнити, що обрана проблема є соціально-педагогічною, історичною, багатоаспектною, що дало змогу наявну джерельну базу з тематики дисертації систематизувати на групи: *перша* – дослідження з проблем материнства; *друга* – праці з питань дитинства; *третья* – доробки щодо соціально-педагогічної підтримки сім'ї, які проаналізовано за трьома напрямками з урахуванням хронологічної послідовності досліджуваної проблеми: 1) законодавчо-нормативна база хронологічно визначеного періоду; 2) праці сучасних вітчизняних та зарубіжних учених у сфері соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства; 3) освітньо-професійні програми (ОПП) підготовки студентів спеціальності 231 «Соціальна робота» у ЗВО України.

Аналіз поняттєво-категоріального апарату дослідження дав підстави для авторського визначення категорій «материнство», «дитинство» як соціально-педагогічних:

материнство – соціокультурний феномен, що потребує соціально-педагогічної підтримки від держави, суспільства, соціальних інститутів, сім'ї, які покликані насамперед вивчати запити, потреби, сприяти створенню

необхідних умов для забезпечення прав матері на охорону здоров'я, освіту, роботу, повноцінну самореалізацію;

дитинство – соціально-педагогічне явище, яке, як і материнство, потребує соціально-педагогічної підтримки від держави, суспільства, соціальних інститутів, сім'ї, які покликані насамперед вивчати запити, потреби, сприяти створенню необхідних умов для ефективної соціалізації дітей.

За результатом наукового пошуку щодо змістового аналізу базових категорій досліджуваної проблеми з'ясовано, що в історико-педагогічній науці категорія «соціально-педагогічна підтримка материнства й дитинства» в Україні у ХХ – початку ХХІ ст. підмінялася терміном «охорона материнства й дитинства», що зумовило її дуалістичне авторське трактування. З екстраполяцією його на досліджувану проблему в соціально-педагогічному контексті у *широкому значенні «соціально-педагогічну підтримку материнства й дитинства»* розглядаємо як: напрям реалізації соціальної політики, що охоплює сукупність заходів держави, спрямованих на досягнення певних соціальних цілей (забезпечення базових потреб, зайнятість, охорона здоров'я, освіта та ін.); у *вужькому* – як різновид соціально-педагогічної діяльності, що охоплює систему роботи різних державних і недержавних соціальних установ, організацій та їх працівників щодо створення умов для соціалізації і розвитку дитини, задоволення потреб і забезпечення оптимальних умов для життєдіяльності матері, можливості реалізації прав матері і дитини в суспільстві і сім'ї.

Визначено та обґрунтовано методологічні основи соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні у ХХ – на початку ХХІ ст. на: філософському рівні – загальнотеоретичні і методологічні філософські засади єдності теорії і практики соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства (ХХ – початок ХХІ ст.); загальнонауковому – обґрунтовано та застосовано низку підходів, що найбільш ґрунтовно представляють досліджувану проблему; конкретнонауковому – заявлено парадигми соціальної педагогіки, наукові теорії та підходи, що дають можливість досліджувати проблему соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні у ХХ – початку ХХІ ст. як соціально-педагогічну та історико-педагогічну. Обґрунтовано як один із ключових у контексті досліджуваної проблеми, поряд з дитиноцентричним та родинноцентричним, авторський *материноцентричний підхід*, сутність якого полягає у скеруванні соціально-педагогічної підтримки на макро-, мезо- й мікрорівні на створення умов для реалізації прав матері в суспільстві й сім'ї.

Установлено, що теорія і практика соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні у ХХ – на початку ХХІ ст. розвивалася на тлі різноманітних педагогічних ідей вітчизняної та зарубіжної педагогіки. Досліджено, що не всі педагогічні ідеї були практично реалізовані; більшість з них (материнська школа, педагогічна освіта жінки-матері, материнське виховання в школі, роль матері у вихованні дітей, вальдорфська педагогіка, теорія «вільного виховання», антропоцентризм, батьківський університет,

домашнє початкове навчання, релігійне виховання, підготовка до соціального життя та ін.) стали орієнтирами розвитку соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні у ХХ – на початку ХХІ ст.

У другому розділі «Зарубіжний досвід соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства» досліджено становлення соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в зарубіжних країнах у першій половині ХХ ст.; реалізацію соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства як напряму соціальної політики в зарубіжних країнах у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.

Аналіз зарубіжного досвіду соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства дав змогу з'ясувати, що в першій половині ХХ ст. у більшості зарубіжних країн формувалася соціально-педагогічна підтримка материнства й дитинства завдяки розробці законодавства щодо охорони прав матері й дитини та розвитку мережі: закладів охорони здоров'я, закладів освіти, закладів освітньо-соціального спрямування.

Важливими закладами соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в зарубіжних країнах у сфері охорони здоров'я стали консультації та «Краплі молока», які хронологічно першими були засновані відповідно у Франції, Німеччині й США, дали поштовх до розширення чинної мережі та створення нових закладів соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства.

Зразком соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства у сфері освіти в першій половині ХХ ст. стали дошкільні заклади Ф. Фребеля та вальдорфські школи Р. Штайнера; «Будинки дитини» М. Монтесорі для розумово відсталих дітей; сиротинці Я. Корчака для дітей-сиріт; «Школа успіху і радості» С. Френе для дітей з малозабезпечених сімей та ін.

З'ясовано, що у першій половині ХХ ст. у європейських країнах (Велика Британія, Бельгія, Німеччина, Франція) та США було ухвалено низку законів, які регламентували виокремлення трьох груп тенденцій (популяційна, евгенічна, матеріального забезпечення) та стали підґрунтям для становлення і розвитку соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства як напряму соціальної політики у другій половині ХХ ст.

Досліджено, що у другій половині ХХ ст. у Великій Британії, Бельгії, Німеччині, Франції та США соціально-педагогічна підтримка материнства й дитинства як напрям соціальної політики мала спільні (надання освітніх послуг дошкільними і позашкільними закладами у сфері освіти; запровадження медичного страхування у сфері охорони здоров'я; здійснення політики матеріальної допомоги та декретної відпустки у сфері соціального забезпечення; функціонування системи соціальних служб у сфері соціальної роботи) та відмінні риси щодо її реалізації, зокрема:

у сфері охорони здоров'я у Великій Британії особливою є система допомоги матері й дитини (охоплює три складники: лікарняні пологи, пологові центри, домашні пологи). Німеччина – одна з перших країн, де запроваджено медичне страхування, фонди взаємодопомоги та ухвалено Закон про захист

материнства. В Ізраїлі разом із лікарем соціально-педагогічна підтримка материнства й дитинства забезпечується командою фахівців у складі соціального працівника, психолога, фізіотерапевта і та ін.;

у сфері освіти в країнах Центральної та Східної Європи превалювала концепція розвитку особистості, а концепція піклування про дітей – у країнах Західної Європи та США. Франція відзначилася великою кількістю дитячих і молодіжних громадських об'єднань (скаутський та гайдівський рух, дитячо-юнацькі об'єднання нескаутського спрямування) та організацією ясел на підприємствах. У Бельгії були поширеними послуги нянь і вихователів, що мали статус незалежних працівників;

у сфері соціального забезпечення у Великій Британії запроваджено «сімейний кредит» для дітей із малозабезпечених сімей, у яких батьки працюють. У Німеччині переважала політика щодо підтримки працюючих батьків, самотніх батьків і малозабезпечених сімей, вирівнювання сімейних витрат. У Франції на державному рівні сім'ям надавалася послуга щодо оплати праці няні. У США надавалися такі послуги: дітям із неповних сімей – виплата аліментів; жінкам, немовлятам і дітям – запровадження програм додаткового харчування; школярам – безкоштовні або частково оплачувані сніданки; дітям із бідних сімей – надання обов'язкового і безкоштовним медичного обслуговування. У Бельгії актуальною була грантова політика щодо надання послуг у зв'язку з народженням та при усиновленні дитини;

у сфері соціальної роботи у Великій Британії поширеними були різні типи консультативних центрів для сімей і дітей (центри допомоги сім'ям, центри допомоги підліткам, центр дитини і сім'ї), центри позашкільної освіти для дітей з певними труднощами в навчанні, спеціальні школи для обдарованих дітей, волонтерська діяльність, «Мостова сім'я», які надавали такі послуги клієнтам: бесіда, ігрова терапія, сімейна терапія, налагодження внутрішньосімейних контактів, просвітня й консультативна робота з батьками та ін. У Німеччині соціально-педагогічна підтримка здійснювалася через діяльність соціальних служб для дітей, підлітків і родин, лікувально-профілактичних денних установ і притулків, дитячих центрів захисту, жіночих будинків-притулків, притулків для дівчат, які були покликані надавати профілактичні, терапевтичні та консультаційні послуги. Соціально-педагогічна підтримка у Франції реалізувалася через діяльність численних організацій соціальної підтримки та захисту дітей і молоді (Союз порятунку дитинства, телефонна служба прийому повідомлень про дітей, які зазнають жорстокого ставлення та ін.) та надання у соціальних превентивних закладах таких соціальних послуг: включення молоді в соціальне життя, допомога школярам у підготовці домашніх завдань, організація психологічних консультацій, бесід, реалізація вуличної та соціокультурної анімації, соціальна реабілітація та соціальна адаптація. У цій країні поширеними стали Будинки культури молоді, центри канікул і дозвілля, молодіжні інформаційні центри, які покликані надавати такі соціальні послуги дітям: дозвіллі, інформаційні, художньо-естетичні та ін. У Бельгії соціально-педагогічна підтримка у сфері соціальної роботи забезпечувалася центрами

психолого-медико-соціального супроводу, фахівці яких надавали психолого-педагогічні, консультативні та медико-соціальні послуги учням та їхнім сім'ям, навчально-методичну допомогу вчителям; для дітей з неблагополучних сімей і тих, хто мав труднощі у навчанні, створено в усіх школах Французької Громади спеціальні відділи – «Participation councils» («Ради участі»), котрі пропонували консультативні та освітні послуги.

Установлено, що у США в контексті досліджуваної проблеми було налагоджено соціальну роботу:

із жінками: створено Інститут жінки та спеціальні будинки-притулки для тимчасового перебування жінок, які зазнали насилля у своїх сім'ях; програмою «Help» («Допомога») забезпечено місце в спеціальних притулках матерям до 20 років, де реалізовано надання послуг щодо забезпечення догляду за дитиною, здобуття освіти і працевлаштування матері;

із дітьми: для малолітніх утікачів та бездомних дітей, дітей, позбавлених батьківського піклування, надавалися послуги: патронажні, сімейна терапія, просвітницькі;

із сім'ями: у межах програми соціального забезпечення (Social Security Program) відкрито спеціальну установу соціальної допомоги сім'ї і дітям, де передбачено надання різних послуг дітям і батькам (професійне навчання для батьків; догляд за дітьми у вечірній час; створення служб для одиноких матерів та ін.); для неповних та неблагополучних сімей надавалися послуги: патронажні, сімейна терапія, просвітницькі.

У третьому розділі «Періодизація розвитку соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні у XX – на початку XXI ст.» представлено періодизацію розвитку соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні у XX – на початку XXI ст. відповідно до визначених критеріїв (соціально-педагогічного, правового, історичного, політичного).

Результати проведеного дослідження дали підстави виокремити чотири етапи розвитку соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні у XX – на початку XXI ст., кожен з яких мав характерні особливості щодо теоретичних підходів і практичних засад реалізації досліджуваного процесу, що сприяло обґрунтуванню авторської періодизації:

Перший період – 1905–1918-ті роки – зародження соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні, що визначалося:

- ухваленням першої програми охорони державою материнства й дитинства;

- ухваленням Закону «Про соціальне страхування у разі хвороби» (1912 р.);

- відкриттям закладів «Крапля молока» та їх структурних підрозділів (інституцій «Консультаційна Рада», «Рада Соціальної Допомоги», «Дім Самотньої Матері»), які сприяли розвитку соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства у сфері охорони здоров'я;

- активною діяльністю Товариства захисту материнства й дитинства, що просувало ідеї щодо: переваг грудного вигодовування, визнання материнства працею, яка має оплачуватися на державному рівні, популяризації патронажу;

- відкриттям відділу охорони материнства й дитинства (ОХМД) у складі новоутвореного Народного Комісаріату соціального забезпечення, на який було покладено: надання громадянської рівноправності жінці; боротьбу з дитячою смертністю; соціальне виховання дітей та створення належних умов для їхнього оздоровлення, забезпечення матеріально-технічної бази.

Установлено, що, незважаючи на те, що термін «охорона материнства й дитинства» увійшов до наукового обігу лише за радянської доби, а термін «соціально-педагогічна підтримка материнства й дитинства» – з розвитком соціальної педагогіки в Україні, фактично державні ініціативи у сфері охорони материнства й дитинства, а також механізми їхньої реалізації було започатковано в досліджуваній період.

Другий період – 1918–1945-ті роки – державні ініціативи у сфері соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства, що передбачали:

у правовій сфері:

- оновлення законодавчої бази сфери охорони здоров'я, освіти, соціального забезпечення, що стосувалося пропаганди здорового способу життя, природного вигодовування дітей та раціонального догляду за ними, дитячого харчування, навчання профілактики захворювань, боротьби з безпритульністю і бездоглядністю, активізації роботи ясел і кімнат для годування дітей на промислових підприємствах з масовим використанням жіночої праці, ухвалення низки постанов щодо багатодітних сімей та одиноких матерів;

- створення:

- дитячої соціальної інспекції, Центральної Ради захисту дітей, Центральної Ради захисту материнства і дитинства;

- спеціального фонду охорони материнства і дитинства, фонду допомоги матері-селянці під час вагітності та пологів;

- надзвичайної комісії – Центральної Комісії Допомоги Дітям, що відкривала дитячі будинки для безпритульних; виділяла соціальні пайки немовлятам безробітних матерів, дітям до 4 років і вагітним жінкам; організовувала пункти харчування під назвою «Мати і дитина» або «Молочно-роздаткові пункти» і нічні притулки для дітей та матерів; відкривала денні дитячі будинки;

у сфері охорони здоров'я:

- формування мережі закладів ОХМДу, покликаних надавати соціальну, профілактичну, медичну, педагогічну, юридичну допомогу матері й дитині;

- створення науково-дослідних інститутів ОХМДу з мережею базових закладів, технікумів ОХМДу, різних стаціонарних та заочних курсів;

- покращення медичного обслуговування жінок і дітей;

у сфері освіти:

- розширення мережі дошкільних закладів, розбудова дитячих будинків та інтернатних закладів;

- організація позашкільної освіти (палаці творчості, літні табори, громадські та молодіжні об'єднання);

- ініціювання педагогічних заходів («День дитини», «Тиждень захисту дітей», Всеукраїнський місяць допомоги дітям, «Тиждень бездоглядної і хворої дитини», «Тиждень допомоги матері-пролетарці», організація Всеукраїнських нарад з питань охорони материнства й дитинства);

- активізація громадської ініціативи (Всеукраїнське товариство охорони дитинства, Товариство допомоги дітям, Товариство допомоги-спасіння-захисту-друзів дитини та ін.);

- використання в діяльності ОХМДу нових форм педагогічної просвіти (батьківські конференції, батьківські університети та ін.).

Установлено, що державні ініціативи в соціальній сфері у визначений період залишалися поза увагою урядовців.

Третій період – 1945–1991-ті роки – позначений формуванням державної політики у сфері соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства, що передбачала:

у правовій сфері:

- оновлення законодавчої бази у сфері охорони здоров'я, освіти, соціального забезпечення;

у сфері охорони здоров'я:

- розширення мережі закладів ОХМДу;
- покращення медичного та профілактичного обслуговування й охорона здоров'я жінок і дітей;

у сфері освіти:

- педагогізація батьків (педагогічне просвітництво (всеобуч), педагогічна пропаганда) та організація просвіти (відкриття народних університетів педагогічних знань, шкіл матері, кабінетів відповідального батьківства);

- розширення мережі дитячих закладів, позашкільних установ;

- ініціювання державної політики щодо дозвілєвої діяльності дітей;

у соціальній сфері:

- підвищення розміру матеріальної допомоги вагітним жінкам, багатодітним та самотнім матерям;

- започаткування почесного звання «Мати-героїня», ордену «Материнська слава», медалі «Медаль материнства»;

- зростання матеріальної допомоги та розширення пілґ сім'ям з дітьми.

З'ясовано, що державна політика у ХХ ст. створила передумови для започаткування *четвертого періоду (1991 р. – сьогодні)* – модернізація соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства), що визначив розвиток соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні у ХХІ ст. у сфері забезпечення послуг і потреб матері й дитини (характеристика цього етапу представлена в четвертому розділі).

У четвертому розділі «Практика соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в державному й недержавному секторах в Україні за доби державної незалежності» проаналізовано шляхи реалізації

практики соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в незалежній Україні в державному й недержавному секторах: у сфері охорони здоров'я, у сфері освіти, у діяльності соціальних служб, установ, організацій.

Досліджено, що в окреслений період у сфері охорони здоров'я соціально-педагогічна підтримка материнства в державному секторі визначалася вдосконаленням нормативно-правової бази щодо забезпечення дотримання прав і свобод дітей у сфері сімейних стосунків; підвищення соціального статусу та охорону основних прав жінки-матері; охорони здоров'я матері й дитини; заохочення до материнства та ін. та започаткуванням нових форм надання медичних послуг – Центр планування сім'ї, «Лікарня, доброзичлива до дитини», «Вікно життя», пересувна жіноча консультація та ін., запровадження медичної реформи.

Практика соціально-педагогічної підтримки у сфері охорони здоров'я дітей немовлячого і раннього віку охоплювала: патронаж новонароджених, планові обстеження різними фахівцями, допомогу матері й дитині в поліклініці за потребою, що передбачало надання низки послуг: консультативних (правильний догляд за немовлям; сприяння в організації годування дитини, включаючи грудне вигодовування); педагогічних (організація режиму дитини); психологічних (допомога матері в післяпологовий період); профілактичних (профілактика захворювань, складання календаря щеплень).

Важливою ланкою соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства у сфері охорони здоров'я дітей дошкільного та шкільного віку є заклади дошкільної освіти (ЗДО), заклади середньої освіти (ЗСО), літні оздоровчі табори, дитячі санаторії, санаторії матері й дитини, покликані надавати такі послуги: *первинна профілактика* (контроль за санітарно-гігієнічними умовами); *харчування* (контроль за станом фактичного харчування та аналіз якості харчування; санітарно-гігієнічний стан харчоблоку, складання меню, бракераж готової продукції, контроль за виконанням натуральних норм); *фізичне виховання* (здійснення контролю за організацією фізичного виховання, загартовування, розподіл на медичні групи для занять фізичною культурою, оцінка фізичної підготовленості дітей); *гігієнічне виховання* (рекомендації з організації та проведення гігієнічного виховання, формування навичок здорового способу життя, профілактика ВІЛ-інфекції, організація заходів із профілактики короткозорості, карієсу, порушень постави, контроль за гігієнічним вихованням); *імунопрофілактика* (вакцинація, контроль за станом здоров'я після щеплення, реєстрація місцевої та загальної реакції на щеплення); *соціальна адаптація* (контроль за перебігом медико-педагогічної корекції, проведення медико-педагогічних заходів щодо формування функціональної готовності до навчання, рекомендації з адаптації та її корекції (спільно з педагогом)); *диспансеризація* (проведення спільно з педагогом скринінг тестів для виявлення відхилень у стані здоров'я, оцінка фізичної підготовленості дітей, рекомендації педагогічному персоналові щодо корекції відхилень у стані здоров'я, проведення призначених оздоровчих заходів та контроль за їх виконанням в освітніх установах).

У *недержавному секторі* соціально-педагогічна підтримка материнства й дитинства у сфері охорони здоров'я реалізовувалася через започатковані програми («Неонатологія», «Програма покращення перинатальних медичних послуг», «Здоров'я матері і дитини», «Підтримка грудного вигодовування»), проекти («Нове Життя – нова якість охорони материнства та дитинства», «Цвіт Карпат», «Цвіт Карпат – 2», «Сприяння покращенню догляду та розвитку дітей раннього віку в сільській місцевості через навчання та консультування батьків», «Комунікації у сфері репродуктивного здоров'я та здоров'я матері і дитини» та ін.), що сприяли відкриттю різних центрів (Центр раннього розвитку дитини «Дивоцвіт», Центр відповідального батьківства «Криниця», Школа батьківської компетентності «Станіславський ТАГО», «Родинне коло» та ін.), «Лікарні, доброзичливої до дитини», курсів відповідального батьківства для вагітних жінок; реалізації міжнародних підходів до розвитку перинатальної допомоги та сімейної медицини, завдання яких – підвищення престижу материнства та батьківства серед молоді, пропаганда здорового способу життя, планування сім'ї, поради, підтримка, консультації, медико-педагогічна просвіта майбутніх матерів та ін.

Програма соціально-педагогічної підтримки дітей і молоді з особливими потребами у сфері охорони здоров'я реалізовувалася через міжнародні та регіональні проекти та фонди: канадсько-український проєкт «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами»; пілотний проєкт Всеукраїнської благодійної організації «Благодійний фонд Порошенка»; соціальні проекти «Соціалізація дітей з особливими потребами» (Київ), «Шанс» (Біла Церква), «Крок до успіху» (Київ), «Стань приятелем» (Закарпатська, Львівська, Івано-Франківська та Чернівецька області); фонд «Новий Івано-Франківськ» та ін., завданням яких є надання психолого-педагогічних, реабілітаційних, діагностичних, консультаційних, інформаційних, юридичних послуг дітям з особливими потребами.

Посада соціального працівника у закладах охорони здоров'я до цього часу ще офіційно не введена.

У *сфері освіти у державному секторі* першою ланкою надання соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства слугують ЗДО, які покликані надавати такі послуги: *психологічні* (забезпечення мікроклімату в дитячому колективі; спілкування з ровесниками; соціальна адаптація), *розважально-дозвілєві* (організація дозвілєвої діяльності), *соціально-педагогічного супроводу* (робота дисциплінарної команди для розв'язання складних проблем упродовж тривалого часу), *соціально-педагогічного патронажу* (установлення і підтримування тривалих зв'язків із сім'єю, вчасне виявлення проблемних питань та оперативна допомога); *соціально-педагогічної профілактики* (інформування, консультування), *освітні* (підготовка до навчання у ЗСО); організація освітніх лекторіїв, консультацій, бесід для батьків). Посаду соціального педагога у ЗДО введено не було, що не сприяло забезпеченню послуг в повному обсязі та реалізації положень соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства у сфері освіти.

Практично всі соціальні послуги у ЗДО дітям і батькам надає педагогічний колектив, який забезпечує соціально-педагогічний патронаж дітей у системі освіти задля адаптації дитини до вимог соціального середовища і створення умов для її сприятливого розвитку.

Одним із ключових аспектів реалізації соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства є організація інклюзивного навчання у ЗДО, що відповідно до законодавства реалізується створенням спеціальних та інклюзивних груп для виховання і навчання дітей з особливими освітніми потребами та введенням у класифікаторі професії «асистент вихователя дошкільного навчального закладу».

Зроблено висновок про необхідність реорганізації медико-психологічної служби в соціальну психолого-педагогічну службу у складі соціального педагога, психолога, медичного працівника, які забезпечать кваліфіковану соціально-психологічну допомогу дітям, батькам та педагогічному колективі.

Важливу роль щодо надання послуг соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства у державному секторі у сфері освіти відводиться ЗСО, пришкольним таборам, позашкольним закладам, літнім оздоровчим таборам, спеціалізованим дитячим закладам, у яких соціальний педагог у команді з психологом і педагогічним колективом покликаний надавати такі послуги: *соціалізаційні*, *соціальної адаптації*, *діагностичні* (діагностує вплив соціального середовища на розвиток та соціалізацію дитини); *прогностичні* (прогнозує результати освітнього процесу з урахуванням найважливіших чинників становлення особистості), *консультативні* (дає рекомендації (поради) учням, батьками, учителям), *захисні* (забезпечує дотримання норм охорони та захисту прав дітей і підлітків, представляє їхні інтереси в різних інстанціях (поліції, суді, службі у справах неповнолітніх), *профілактичні* (сприяє попередженню негативних явищ в учнівському колективі, пропагує здоровий спосіб життя), *соціально-перетворювальні* (здійснює соціально-педагогічний супровід освітнього процесу, соціально-педагогічний патронаж соціально незахищених категорій дітей); *організаційні* (координує діяльність і взаємодію всіх суб'єктів соціального виховання); *фандрейзингу* (здійснює пошук додаткових ресурсів для розв'язання соціально-педагогічних завдань), *педагогічного просвітництва* (охоплює організацію бесід, лекцій, диспутів, індивідуальних консультацій, відкритих уроків для батьків, семінарських занять, науково-практичних конференцій), *педагогічної пропаганди* (охоплює організацію батьківських зборів, лекцій-бесід, педагогічних гуртків, педагогічних консультацій, відвідування родини вдома, відвідування батьками окремих шкільних уроків), *сайту для батьків* та ін.

Третьою ланкою соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства у сфері освіти щодо надання послуг дітям є *заклади професійної (професійно-технічної) освіти та заклади вищої освіти*. Соціально-педагогічна підтримка здійснюється: для пільгових категорій студентів – через виплату соціальних стипендій, надання матеріальної допомоги та заохочення студентам-батькам; для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування –

безкоштовними обідами та проживанням у гуртожитку; для відмінників навчання та громадських активістів – шляхом нагородження урядовими іменними (Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України), обласними (голови обласної державної адміністрації) стипендіями та стипендіями вченої ради університету.

У *недержавному секторі* соціально-педагогічна підтримка материнства й дитинства у сфері освіти реалізовувалася через діяльність закладів освіти приватної форми власності; за допомогою фізичних осіб, які мають педагогічну освіту та ліцензію на право надання освітніх послуг.

У *державному секторі* соціально-педагогічна підтримка материнства й дитинства в *соціальній сфері* реалізувалася на макро- (Міністерство соціальної політики України у взаємодії з Міністерством охорони здоров'я України (МОЗ), Міністерством освіти і науки України (МОН), Міністерством внутрішніх справ України (МВС), Міністерством юстиції України (Мін'юст) через директори та департаменти), мезо- (управління/відділи у справах сім'ї, молоді та спорту, управління соціального захисту населення), мікрорівні (департаменти соціальної політики, Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (ЦСССМД), об'єднана територіальна громада (ОТГ)).

Установлено, що ЦСССМД покликані реалізовувати соціально-педагогічну підтримку материнства й дитинства через надання таких послуг різним категоріям дітей, сімей та молоді: соціалізацію, соціальну адаптацію, інформаційно-консультативну роботу, догляд, соціальне інспектування, соціально-педагогічну профілактику, соціально-педагогічний супровід, волонтерство, телефон довіри, батьківську просвіту та за потреби – представництво інтересів, посередництво, соціальну інтеграцію і реінтеграцію, підтримане проживання, влаштування до сімейних форм виховання, кризове та екстрене втручання, надання притулку.

Ключовою фігурою щодо реалізації послуг у сфері соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в ОТГ є соціальний працівник, покликаний реалізувати такі послуги: координаційні, консультаційні, оцінка потреб, посередницькі, діагностичні, прогностичні, педагогічно-терапевтичні, корекційно-реабілітаційні, охоронно-захисні, комунікативні, попереджувально-профілактичні.

Для забезпечення соціального обслуговування та соціальної реабілітації сімей і осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах, за сприяння держави, громадських і благодійних організацій, соціальних служб починають відкриватися заклади соціального обслуговування (цілодобові та денні стаціонари), що надають на безоплатній основі соціальні послуги та забезпечують соціально-педагогічну підтримку материнства й дитинства (соціальні центри матері й дитини (СЦМД), центри соціально-психологічної реабілітації дітей, соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка), притулки для дітей, центри соціально-психологічної реабілітації дітей і молоді з функціональними обмеженнями, соціальні гуртожитки, притулки для тимчасового перебування жінок, які зазнали насильства в сім'ї. Сьогодні

заклади соціального обслуговування у сфері соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства пропонують такі послуги: соціалізації, соціальної адаптації, соціально-побутові, психологічного консультування, інформаційні, соціально-педагогічні, реабілітаційні, соціального супроводу, профілактичні, освітні, соціально-медичні, соціально-економічні, юридичні, телефон «Довіри».

Соціально-педагогічна підтримка материнства й дитинства в соціальній сфері у *недержавному секторі* реалізовується через волонтерську діяльність, фонди, соціальні проекти та програми, різноманітні організації, які покликані надавати такі послуги: соціалізації, соціальної адаптації, соціально-профілактичні, соціально-медичні, корекційні, діагностичні, соціально-педагогічної реабілітації, соціально-педагогічного супроводу, освітні, телефон «гаряча лінія», збір коштів, соціальна реклама, адресна допомога, консультування та ін. Досліджено, що в Україні на сучасному етапі релігійні організації першими здійснили спробу започаткувати мультидисциплінарні команди різних фахівців (священника, лікаря, психолога, соціального педагога/соціального працівника) та заснували нові форми соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства – катехитичні школи, християнські табори, одноденні катехитичні родинні реколекції, родинні поради та ін., соціально-педагогічна підтримка материнства й дитинства в яких здійснюється в декількох напрямках: матеріальна допомога (організація благодійних кухонь, опіка над сиротинцями, спеціалізованими школами-інтернатами, дитячими будинками, дітьми з багатодітних сімей); медична допомога (долікарська допомога, консультації з природного планування родини); психолого-педагогічна робота з дітьми та батьками (педагогічна підготовка батьків, катехизація дітей і дорослих, організація позашкільної гурткової освіти дітей, літнє оздоровлення батьків і дітей у християнських таборах, психологічні консультації та ін.).

У п'ятому розділі «Практичні засади підготовки соціальних працівників/соціальних педагогів до соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні на сучасному етапі» здійснено пілотну діагностичну роботу готовності соціальних працівників/соціальних педагогів до соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні; визначено перспективи та рекомендації у сфері соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в сучасній Україні.

Аналіз поняттєво-категоріального апарату дослідження дав підстави для авторського визначення категорії *«готовність соціального працівника/соціального педагога до соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства»*, яку трактуємо як прагнення соціального працівника/соціального педагога до реалізації соціальних послуг на макро-, мезо-, мікрорівні, а також до особистісної мотивації та професійного зростання (удосконалення професійно-орієнтованих знань і вмінь) у сфері соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства.

Поглиблення теоретичних висновків щодо проблеми підготовки соціальних працівників/соціальних педагогів до соціально-педагогічної підтримки

материнства й дитинства в Україні здійснювалося через проведення пілотної діагностичної роботи, метою якої стала діагностика та аналіз динаміки розвитку показників готовності соціальних працівників/соціальних педагогів до соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства.

Для реалізації пілотної діагностичної роботи проведено розподіл на контрольні та експериментальні групи. На основі успішності у вивченні курсу за вибором студентів «Соціально-педагогічна підтримка материнства й дитинства в Україні: теорія і практика» (3 кредити, 30 аудиторних год., з них 16 год. лекцій, 14 год. практичних занять), уведеного в шостому семестрі для студентів 3 курсу спеціальності 231 «Соціальна робота» ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», студентів кожної групи віднесено до попередньо визначених рівнів (високий, середній, низький). Підтвердженням достовірності такого розподілу стала оцінка компетентних суддів.

Результати початкового етапу пілотної діагностичної роботи, якою було охоплено 1018 студентів ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», Львівського національного університету імені Івана Франка, Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, Рівненського державного гуманітарного університету, засвідчили, що у ЗВО не приділяється належна увага формуванню готовності соціальних працівників/соціальних педагогів до соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні: більшість респондентів мають усереднений низький показник готовності (48,16 % в експериментальній групі (ЕГ) та 48,25% у контрольній групі (КГ), середній – 39,11 % в ЕГ та 38,95% в КГ, високий – тільки 12,73 % в ЕГ та 12,81% в КГ. Констатовано необхідність ширшого впровадження авторського курсу «Соціально-педагогічна підтримка материнства й дитинства в Україні: теорія і практика» у ЗВО України.

Для підвищення інтересу до вивчення цього курсу ми пропонували різні форми проведення занять: традиційні (вступна, тематична, підсумкова лекція) та нетрадиційні (бінарна, лекція-візуалізація, лекція-бесіда, лекція-дискусія) форми лекційних занять і традиційні (семінар-бесіда, семінар-дискусія, семінар-конференція) та нетрадиційні (квест, міні-дослідження, бізнес-проект, білінгвальне і проєктне заняття, концерт) форми семінарських занять, які реалізували змістовий і методичний складники підготовки соціального працівника/соціального педагога до соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства у ЗВО.

Результати пілотної діагностичної роботи з використанням методів їх статистичної обробки (завершальний етап) засвідчили, що рівень сформованості кожного усередненого показника критеріїв (мотиваційний, змістовий, операційно-діяльнісний) в ЕГ набув позитивної динаміки порівняно з КГ: високого показника готовності до соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства досягли в ЕГ 26,92 % студентів, середнього – 53,74 % осіб, низького – 19,34 % майбутніх фахівців (рис. 1, 2).

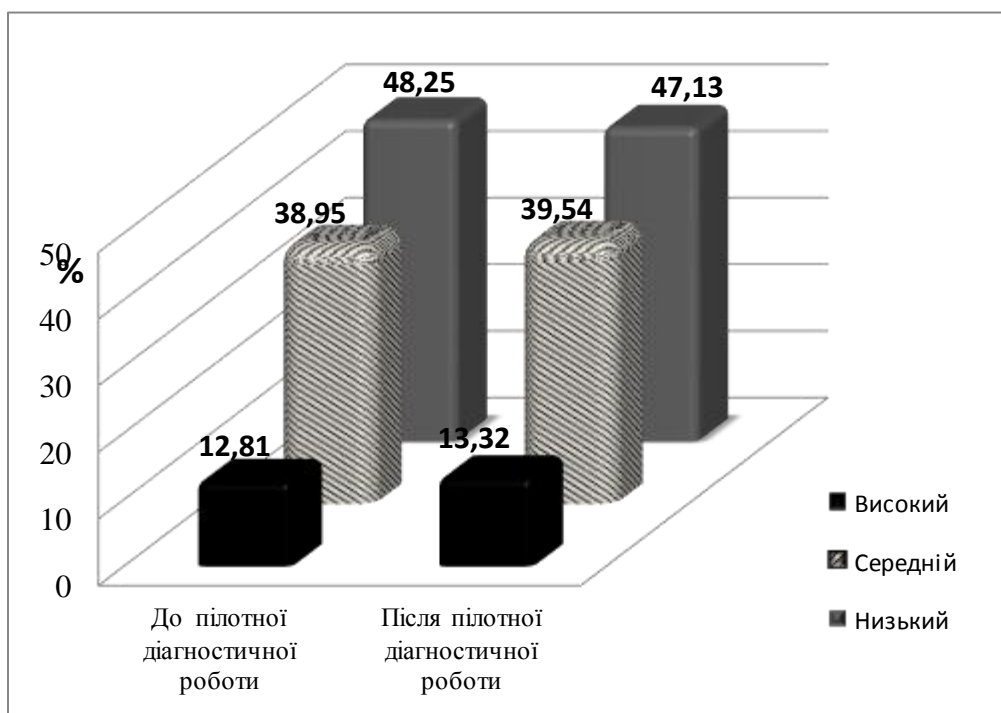

Рис. 1. Динаміка розподілу студентів КГ за показником готовності до соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні (усереднений показник)

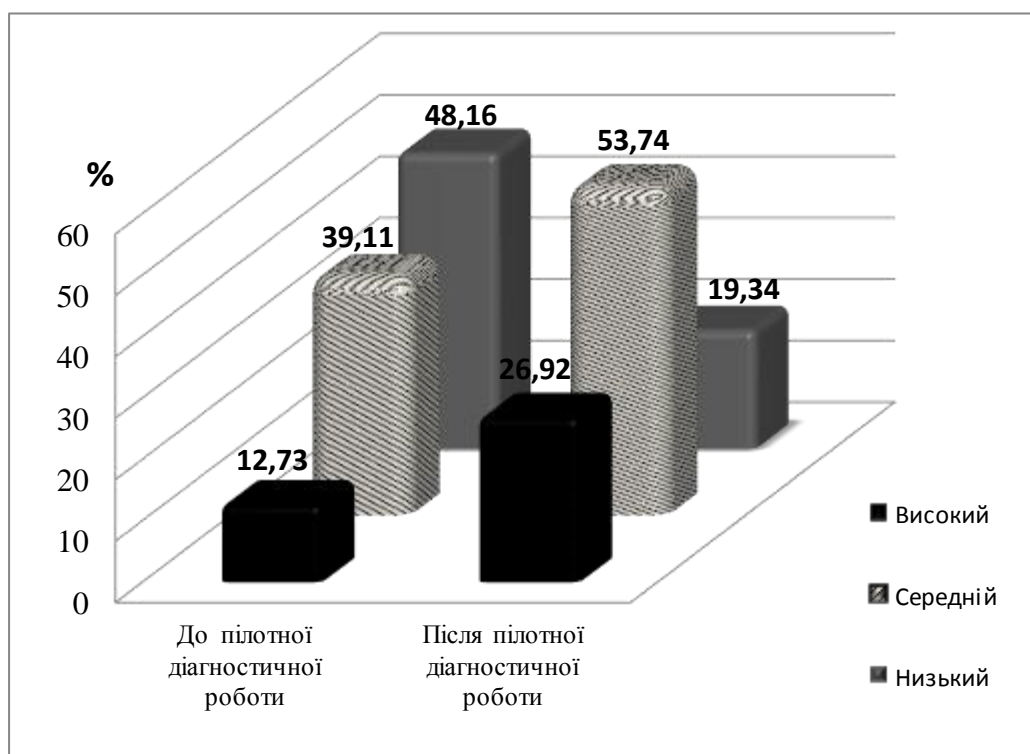

Рис. 2. Динаміка розподілу студентів ЕГ за показником готовності до соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні (усереднений показник)

Порівняльні узагальнені дані ЕГ і КГ представлено у таблиці 1.

Таблиця 1

Динаміка готовності соціальних працівників/соціальних педагогів до соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні (результати завершального етапу пілотної діагностичної роботи, у %)

Критерії	Рівні											
	Високий				Середній				Низький			
	КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ	
	до	після	до	після	до	після	до	після	до	після	до	після
Мотиваційний	12,43	12,82	12,44	26,36	36,32	36,66	36,34	53,15	51,25	50,52	51,22	20,49
Змістовий	14,42	14,85	14,45	27,98	44,31	44,82	44,36	56,96	41,27	40,33	41,19	15,06
Операційний	11,57	12,30	11,31	26,42	36,21	37,15	36,63	51,1	52,22	50,55	52,06	22,48

Таким чином, за рівних умов охоплення студентів ЕГ і КГ пілотною діагностичною роботою показники, одержані на завершальному етапі, свідчать про ефективність і доцільність упровадження в освітній процес ЗВО авторського курсу за вибором студентів «Соціально-педагогічна підтримка материнства й дитинства в Україні: теорія і практика».

Практичне значення авторського курсу та перспективи використання його в підготовці майбутніх соціальних працівників/соціальних педагогів до соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства уможливило висловити низку практичних рекомендацій, які є результатом теоретичного та практичного пошуку на макро-, мезо- і мікрорівні щодо імплементації досвіду соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні у сфері охорони здоров'я, освіти, соціальній сфері на сучасному етапі:

макрорівень:

на рівні державної цільової програми: створити державну програму соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні; створити Комітет соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства при Міністерстві соціальної політики України;

на законодавчому рівні: ухвалити закон про державне страхування материнства; ратифікувати в Україні Концепцію про захист материнства, ухвалену Міжнародною організацією праці 2000 р.; розробити законодавчу базу, що відобразить положення Міжнародного зведення правил збуту заміників грудного молока;

у сфері охорони здоров'я: запровадити систему медичного страхування материнства й дитинства;

у сфері освіти: на базі інститутів післядипломної освіти та закладів перепідготовки кадрів забезпечити розроблення програм для фахівців, які викладатимуть дисципліни з циклу підготовки молоді до життя в подружжі, відповідального батьківства, соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства;

у соціальній сфері: створити єдину структуру соціальної телефонної служби маршрутизації звернень; забезпечити функціонування центрів соціального спрямування у всіх регіонах України (СЦМД та притулки для

дітей, притулки для тимчасового перебування жінок, які зазнали насильства в сім'ї, соціальні гуртожитки, центри соціально-психологічної реабілітації дітей); мезорівень:

у сфері охорони здоров'я: розробити механізм надання інформаційних послуг населенню про чинні програми соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства у сфері охорони здоров'я;

у сфері освіти: реалізувати освітянські програми циклу «Мати й дитина» на радіо, телебаченні, соціальних мережах (з урахуванням специфіки регіону);

у соціальній сфері: створити умови для комплексного інформування населення про діяльність регіональних благодійних фондів та громадських організацій у сфері соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства; поширювати інформаційну роботу щодо діяльності центрів соціального спрямування (соціальний центр матері й дитини, кризові центри); ініціювати організацію соціального заходу «Тиждень/місяць соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства» (з урахуванням специфіки регіону);

мікрорівень:

у сфері охорони здоров'я: залучати сімейних лікарів до надання профілактичних, просвітніх та патронажних послуг у сфері соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства; налагодити співпрацю соціальних працівників та медичних фахівців перинатальних центрів з метою надання пакету інформаційних послуг соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства у сфері охорони здоров'я;

у сфері освіти: наповнити освітні програми спеціальності 231 «Соціальна робота» соціально орієнтованими дисциплінами з проблеми соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства; запровадити для студентів спеціальності 231 «Соціальна робота» курс за вибором «Соціально-педагогічна підтримка материнства й дитинства в Україні: теорія і практика»; розширити можливості проходження соціально-педагогічної практики студентами спеціальності 231 «Соціальна робота» для формування практичних умінь та навичок у сфері соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства; налагоджувати співпрацю професорсько-викладацького персоналу кафедр соціальної роботи/соціальної педагогіки з практикуючими соціальними працівниками в ОТГ, ЦСССМД, СЦМД задля формування методичного підґрунтя у сфері соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства; активізувати співпрацю СЦМД, релігійних структур, волонтерських та громадських організацій зі студентською аудиторією;

у соціальній сфері: ввести до штатного розпису ОТГ посаду соціального працівника; запровадити громадський контроль (наглядову раду) за цільовим використанням коштів в ОТГ щодо соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства; сприяти розширенню повноважень ЦСССМД, набуття ними функції надання соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства з урахуванням специфіки регіону; включити до сфери послуг соціального працівника в ОТГ інформаційні та профілактичні щодо соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства з урахуванням специфіки регіону; відпрацювати механізм налагодження співпраці ОТГ з благодійними,

громадськими організаціями та пошуку меценатської допомоги у сфері соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства тощо.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні у ХХ – на початку ХХІ ст. дає змогу зробити такі висновки та узагальнення:

1. Аналіз сучасного стану розробленості проблеми здійснено відповідно до виокремлених трьох груп: *перша* – дослідження з проблем материнства; *друга* – праці з питань дитинства; *третья* – доробки щодо соціально-педагогічної підтримки сім'ї, які проаналізовано за трьома напрямками: 1) законодавчо-нормативна база досліджуваного періоду; 2) праці сучасних вітчизняних та зарубіжних учених у сфері соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства; 3) освітньо-професійні програми підготовки студентів спеціальності 231 «Соціальна робота» у ЗВО України.

Здійснений аналіз підтвердив можливість трактувати соціально-педагогічну підтримку материнства й дитинства в Україні у ХХ – на початку ХХІ ст. саме як соціально-педагогічну в історичному контексті.

На основі теоретичного аналізу науково-педагогічних джерел, уточнення понятійно-категоріального апарату, парадигм, теорій та методологічних підходів встановлено, що соціально-педагогічна підтримка материнства й дитинства в Україні визначається, по-перше, як історична категорія, що підмінялася терміном «охорона материнства й дитинства», зміст якої передбачав розгляд її розвитку з позиції соціальної політики, по-друге, соціально-педагогічна категорія, для якої характерна наявність комплексу парадигм, теорій соціальної педагогіки, підходів; по-третє, міждисциплінарний феномен, що поєднує в собі риси історичної, соціально-педагогічної та інших наук.

Методологічні засади дослідження обґрунтовано на філософському, загальнонауковому, конкретнонауковому рівнях. В основу концептуальних засад дослідження теорії і практики соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні у ХХ – на початку ХХІ ст. покладено комплекс теоретичних положень та наукових підходів (аксіологічний, антропологічний, системний, культурологічний, термінологічний, соціокультурний, інноваційний, особистісно-соціально-діяльнісний, середовищний, етологічний, біхевіористський, психоаналітичний, материноцентричний, дитиноцентричний, родинноцентричний, історико-педагогічний, наративний, хронологічний).

2. Аналіз зарубіжного досвіду соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в першій половині ХХ ст. засвідчив формування соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в більшості країн через розвиток мережі: закладів охорони здоров'я: «Краплі молока»; закладів освіти: дошкільні заклади Ф. Фребеля та вальдорфські школи Р. Штайнера; закладів освітньо-соціального спрямування: «Будинки дитини» М. Монтесорі

для розумово відсталих дітей; сиротинці Я. Корчака для дітей-сиріт; «Школа успіху і радості» С. Френе для дітей з малозабезпечених сімей та ін.

Підґрунтям для становлення і розвитку соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства як напряду соціальної політики в другій половині ХХ ст. стало ухвалення низки законів у першій половині ХХ ст. у європейських країнах (Велика Британія, Бельгія, Німеччина, Франція) та США, які регламентували виокремлення трьох груп тенденцій (популяційна, еволюційна, матеріального забезпечення).

Здійснений науковий пошук та його результати дають підстави констатувати, що в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. у країнах Західної Європи (Бельгія, Великобританія, Німеччина, Франція) та США соціально-педагогічна підтримка материнства й дитинства передбачала реалізацію соціальної політики у сфері:

охорони здоров'я: медичне страхування, система центрів допомоги матері й дитині (Велика Британія), медичне страхування, фонди взаємодопомоги (Німеччина); медичне страхування, спеціальні служби для підтримки материнства й дитинства (Франція); медичне страхування, центр психолого-медико-соціального супроводу (Бельгія), медичне страхування (США); міждисциплінарні команди фахівців, яких координує соціальний працівник (Ізраїль);

освіти: дошкільні та позашкільні заклади (Велика Британія, ФРН, Бельгія, Франція, США); ясла на підприємствах (Франція);

соціального забезпечення: матеріальна допомога, декретна відпустка, гендерна рівність щодо виховання дитини (Велика Британія); підтримка батьків, які працюють, самотніх батьків і малозабезпечених сімей; політика вирівнювання сімейних витрат, матеріальна допомога, декретна відпустка (Німеччина); соціальна допомога, декретна відпустка, державна допомога на послуги няні (Франція); матеріальна допомога, декретна відпустка, гранти (Бельгія), державні соціальні програми підтримки материнства й дитинства, програма безкоштовних сніданків, аліменти (США);

соціальної роботи: різнопрофільні центри, соціальна робота з адиктивними підлітками, дітей з особливими потребами, обдарованими дітьми, волонтерська діяльність (Велика Британія); соціальні служби для дітей, підлітків і родин, профілактичні денні установи і притулки, жіночі будинки-притулки; притулки для дівчат (Німеччина); превентивні заклади, численні організації соціальної підтримки та захисту дітей і молоді (Франція); центри психолого-медико-соціального супроводу, спеціальні консультативні відділи при школах (Бельгія); центри підтримки жінок та різних категорій сімей та дітей, дитяча соціальна служба (США).

3. В Україні соціально-педагогічна підтримка материнства й дитинства впродовж ХХ – початку ХХІ ст. розвивалася на тлі *суспільно-політичних* (зміна політичного режиму, війна, розробка законодавчого забезпечення у сфері охорони здоров'я, праці, освіти, соціальних дотацій тощо, творення державної соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства, формування адміністративного апарату ОХМДу; широкий розвиток мережі об'єднань-

комплексів ОХМДу, громадських благодійних ініціатив), *соціально-економічних* (економічна криза, безпритульність, бездоглядність, правопорушення, низький технічний і культурний рівень, висока статистика захворюваності і смертності, низький рівень розвитку сфери охорони здоров'я), *правових* (розвиток нормативно-правового забезпечення соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства) та *культурно-освітніх* (розвиток теорій, пошук інституційних форм соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства, зарубіжний досвід) детермінант, що дало змогу розробити періодизацію розвитку соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства у визначених хронологічних межах, в основу якої покладено критерії: соціально-педагогічний, політичний, історичний, правовий, а саме: I період (1905–1918-ті роки) – зародження соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства на державному рівні; II період (1918–1945-ті роки) – державні ініціативи у сфері соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства; III період (1945–1991 р.) – формування державної політики у сфері соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства; IV період (1991 р. – і до сьогодні) – модернізація соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства.

4. В Україні за доби державної незалежності практика соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства активно розвивається в державному і недержавному секторах: у сфері охорони здоров'я, у системі освіти, у діяльності соціальних служб, установ, організацій.

Досліджено, що в окреслений період у *сфері охорони здоров'я* соціально-педагогічна підтримка материнства й дитинства в *державному секторі* визначалася вдосконаленням нормативно-правової бази, започаткуванням нових форм надання медичних послуг, запровадженням медичної реформи.

Практика соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства у сфері охорони здоров'я охоплювала:

- патронаж новонароджених, планові обстеження різними фахівцями, допомогу матері й дитині в поліклініці за потребою, що передбачає надання консультативних, психологічних та профілактичних послуг (для дітей немовлячого і раннього віку);

- заклади дошкільної освіти, заклади середньої освіти, літні оздоровчі табори, дитячі санаторії, санаторії матері й дитини, покликані надавати низку послуг (первинна профілактика; фізичне виховання; гігієнічне виховання; імунопрофілактика; соціалізація, соціальна адаптація; диспансеризація, безоплатне медичне обслуговування дітей, лікувально-профілактичні заходи, організація якісного і здорового харчування у шкільних їдальнях, фізіотерапевтичні процедури, лікувальна фізкультура і масаж (для дітей дошкільного та шкільного віку)).

В Україні посада соціального працівника в закладах охорони здоров'я ще офіційно не введена.

У *недержавному секторі* соціально-педагогічна підтримка материнства й дитинства у сфері охорони здоров'я реалізовувалася через започатковані міжнародні та регіональні проекти, програми та фонди.

У державному секторі у сфері освіти послуги соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства покликані надавати ЗДО (психологічні, розважально-дозвіллеві, соціально-педагогічні (супроводу, патронажу, профілактики), освітні); *ЗСО, пришкільні табори, позашкільні заклади, літні оздоровчі табори, спеціалізовані дитячі заклади* (соціалізації, соціальної адаптації, діагностичні, прогностичні, консультативні, захисні, профілактичні, соціально-перетворювальні, організаційні, фандрейзингу, педагогічного просвітництва, педагогічної пропаганди, сайту для батьків та ін.; *заклади професійної (професійно-технічної) освіти та ЗВО* (виплата соціальних стипендій, надання матеріальної допомоги та заохочення студентам-батькам; безкоштовні обіди та проживання в гуртожитку; нагородження урядовими іменними, обласними стипендіями та стипендіями вченої ради університету).

Посаду соціального педагога у ЗДО введено не було. Послуги соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства у ЗСО, пришкільних таборах, позашкільних закладах, літніх оздоровчих таборах, спеціалізованих дитячих закладах соціальний педагог надає в команді із психологом і педагогічним колективом.

У недержавному секторі соціально-педагогічна підтримка материнства й дитинства у сфері освіти реалізовувалася через діяльність закладів приватної форми власності; за допомогою фізичних осіб, які мають педагогічну освіту та ліцензію на право надання освітніх послуг.

У державному секторі соціально-педагогічна підтримка материнства й дитинства в соціальній сфері реалізувалася на макро- (Міністерство соціальної політики України у взаємодії з МОЗ, МОН, МВС, Мін'юстом України через директори та департаменти), мезо- (управління/відділи у справах сім'ї, молоді та спорту, управління соціального захисту населення), мікрорівні (департаменти соціальної політики, ЦСССМД, ОТГ).

У недержавному секторі соціально-педагогічна підтримка материнства й дитинства в соціальній сфері реалізовувалася через волонтерську діяльність, фонди, соціальні проекти, громадські та релігійні організації. Новацією стала діяльність релігійних організацій, які у сфері соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства започаткували мультидисциплінарні команди різних фахівців (священника, лікаря, психолога, соціального працівника/соціального педагога), а також нові форми соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства (катехитичні школи, християнські табори, одноденні катехитичні родинні реколекції, родинні поради та ін.), покликані надавати матеріальну допомогу, медичну допомогу, сприяти духовному зростанню, проводити психолого-педагогічну роботу з дітьми та батьками.

5. Аналіз теоретико-практичних засад соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні у ХХ ст. засвідчив необхідність проведення пілотної діагностичної роботи на предмет готовності майбутніх соціальних працівників/соціальних педагогів до соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні. Цю готовність розглядаємо як прагнення соціального працівника/соціального педагога до реалізації соціальних послуг на макро-, мезо-, мікрорівні, а також до особистісної мотивації та професійного

зростання (удосконалення професійно-орієнтованих знань і вмінь) у сфері соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства.

Представлено характеристику критеріїв, показників готовності соціальних працівників/соціальних педагогів до соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні. В основу пілотної діагностичної роботи покладено розроблений авторський курс за вибором «Соціально-педагогічна підтримка материнства й дитинства в Україні: теорія і практика», на основі якого схарактеризовано критерії оцінки результативності підготовки соціальних працівників/соціальних педагогів до соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні (*мотиваційний, змістовий, операційний*), що адаптовані для вивчення досліджуваного явища. На основі виділених критеріїв та показників виокремлено три рівні готовності соціальних працівників/соціальних педагогів до соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні (високий, середній, низький).

Результати пілотної діагностичної роботи засвідчили, що на завершальному етапі усереднені кількісні показники високого рівня за трьома критеріями зросли в ЕГ до 26,92% (проти 12,73% на початку діагностичної роботи) і в КГ – до 13,32% (проти 12,81% на початку діагностичної роботи); середнього – до 53,74% (проти 39,11% на початку діагностичної роботи) в ЕГ та до 39,54% (проти 38,95% на початку діагностичної роботи) в КГ. Показники низького рівня в ЕГ становлять 19,34% (проти 48,16% на початку діагностичної роботи) та 47,13% (проти 48,25% на початку діагностичної роботи) в КГ. Обробка одержаних результатів засвідчила статистичну позитивну динаміку. Розроблений і запроваджений авторський курс має практичне значення та перспективи доцільності використання в підготовці майбутніх соціальних працівників/соціальних педагогів до соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні.

За результатами дослідження визначено рекомендації, які сприятимуть успішній реалізації соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів аналізованої проблеми. Перспективними вважаємо вивчення особливостей забезпечення соціальних послуг щодо соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в різних регіонах України; системний аналіз інноваційних технологій соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства; теоретико-методологічне й дидактичне обґрунтування особливостей професійної підготовки фахівців до роботи у сфері соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ІЗ ТЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Праці, в яких опубліковані основні результати дисертації

1. Стинська В. Соціально-педагогічна підтримка материнства й дитинства в Україні (XX – початок XXI ст.) : монографія. Івано-Франківськ: Супрун В.П., 2018. 320 с.

2. Styńska W. Społeczno-pedagogiczne wspieranie dzieciństwa i macierzyństwa w twórczości Janusza Korczaka. *Janusz Korczak przyjaciel dzieci w nurcie rozważań pedagogicznych : monografia* / Pod red. M. Czepil, R. Bednarz-Grzybek, M. Hajkowskiej. Lublin, 2015. P. 139–153.

3. Stynska V. Socio-pedagogical support of childhood and motherhood in the creative legacy of Vasyl Sukhomlynskiy. *Life and heart devoted to children. Janush Korchak (1878 – 1942) and Vasyl Sukhomlynsky (1918 – 1970) are unforgettable : monografia* / Edited by M. Chepil, O. Karpenko, V. Petryk. Warszawa, 2017. P. 201–210.

4. Стинська В. Експлікація до наукової проблеми «Теорія і практика соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні (XX – початок XXI ст.)» : навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ: Фоліант, 2018. 220 с.

Статті у наукових фахових вітчизняних виданнях

5. Стинська В. «Материнська школа» Яна Амоса Коменського та її значення для становлення соціально-педагогічної підтримки материнства і дитинства в Україні : збірник наукових праць Уманського державного університету імені Павла Тичини. Умань, 2012. Ч. 3. С. 288–295.

6. Стинська В. Роль народних університетів педагогічних знань у становленні системи соціально-педагогічної підтримки дитинства й материнства в Україні (XX ст.). *Гуманітарний вісник. Додаток 1 до Вип. 27. Т. VI (39): Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору»*. Київ, 2012. С. 440–450.

7. Стинська В. Роль закладів «Каплі молока» у становленні здоров'язберігаючого напрямку соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні на початку XX ст. *Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка*. Івано-Франківськ, 2013. Вип. XLV. С. 17–22.

8. Стинська В. Особливості становлення системи соціально-педагогічної підтримки дитинства й материнства в УРСР у 20-ті рр. XX ст. *Людинознавчі студії : зб. наук. праць ДДПУ імені Івана Франка. Педагогіка*. Дрогобич, 2013. Вип. 27. С. 124–139.

9. Стинська В. Організаційні форми навчання батьків у діяльності народних університетів педагогічних знань в Україні (друга половина XX ст.). *Гірська школа Українських Карпат*. 2013. № 8–9. С. 322–326.

10. Стинська В. Соціально-педагогічна підтримка дитинства й материнства в УРСР у 20–30 рр. XX ст. *Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Соціальна робота. Соціальна педагогіка: збірник наукових праць*. Київ – Івано-Франківськ. 2013. Вип. 17, част. 3. С. 86–94.

11. Стинська В. Соціальна політика підтримки материнства й дитинства в УРСР в 60–80 рр. XX ст. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць ДДПУ імені Івана Франка. Педагогіка*. Дрогобич, 2014. Вип. 29, част. 2. С. 197–205.

12. Стинська В. Деякі аспекти соціально-педагогічної підтримки дитинства й материнства у творчій спадщині Антона Макаренка. *Витоки*

педагогічної майстерності : зб. наук. праць. Полтава, 2014. Вип. 13. С. 249–254.

13. Стинська В. «Соціально-педагогічна підтримка дитинства й материнства»: дефінітивно-понятійна сутність. *Освітній простір України : науковий журнал ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника*. Івано-Франківськ, 2014. С. 136–141.

14. Стинська В. Нормативно-правові засади соціально-педагогічної підтримки дитинства в сучасній Україні. *Вісник Чернівецького університету. Педагогіка і психологія*. 2015. Вип. 746. С. 186–193.

15. Стинська В. Соціально-педагогічна підтримка материнства в сучасній Україні: правовий аспект. *Обрії*. Івано-Франківськ, 2015. № 1 (40). С. 44–48.

16. Стинська В. Соціальна підтримка материнства й дитинства в УРСР та зарубіжних країнах на початку ХХ століття: правовий аспект. *Освітологічний дискурс*. Івано-Франківськ, 2015. № 4. С. 230–239.

17. Стинська В. Феномен «материнство» в історичній ретроспективі. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. Умань, 2015. Вип. 53. С. 313–319.

18. Стинська В. Державна соціальна політика підтримки материнства і дитинства в Німеччині. *Освітній простір України : науковий журнал ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника*». Івано-Франківськ, 2016. С. 27–32.

19. Стинська В. Соціальна підтримка материнства й дитинства в Бельгії. *Людинознавчі студії : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Педагогіка*. Дрогобич: Видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2016. Вип. 2/34. С. 228–235.

20. Стинська В. Державні програми соціальної підтримки материнства і дитинства в США. *Освітній простір України: науковий журнал ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника*». Івано-Франківськ, 2017. Вип. 9. С. 31–37.

21. Стинська В. Релігійний напрям соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні. *Освітній простір України : науковий журнал ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника*». Івано-Франківськ, 2017. Вип. 11. С. 12–19.

22. Стинська В. Центри соціальної підтримки материнства й дитинства в Україні: сучасні виклики суспільства (на прикладі Івано-Франківської області). *Обрії*. Івано-Франківськ, 2017. № 2 (45). С. 126–130.

23. Стинська В. Соціальна політика підтримки материнства й дитинства у Франції. *Людинознавчі студії : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Педагогіка*. Дрогобич, 2017. Вип. 5/37 (2017). С. 218–230.

24. Стинська В. Школа матері – важлива форма пропаганди педагогічних і медичних знань в УРСР у другій половині ХХ ст. *Гірська школа Українських Карпат*. Івано-Франківськ, 2017. № 16–19. С. 125–129.

Статті у наукових періодичних закордонних виданнях

25. Stynska V. Social and pedagogical support of maternal and children's health care in foreign countries at the beginning of 20th century. *European applied sciences*. 2013. № 10. Vol. 1. P. 69–71.

26. Стинская В. Особенности формирования социальной политики поддержки материнства и детства в зарубежных странах в ХХ веке. *GESJ : Education Science and Psychology*. 2015. № 4 (36) P. 87–92.

27. Stynska V. Current Problems of Motherhood and Childhood Social Support in the Developed Countries. *Studies and Current Trends in Science of Education. Suceava, Romania*, 2017. P.414–422.

28. Stynska V. Medical and pedagogical support of maternity and childhood as a mainstream in the USSR at the beginning of the 20th century. *European applied sciences*. 2017. № 5. P. 27–30.

29. Stynska V. Medical and pedagogical aspects of maternity and childhood support in USSR in the second part of the 20-th century. *Virtus*. 2017. № 18. P. 132–136.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

30. Стинська В. Педагогічна пропаганда серед батьків як напрямок соціально-педагогічної підтримки дитинства й материнства в Україні (ХХ ст.). *Январские педагогические чтения*. Симферополь, 2012. Вип. 10. С. 90–93.

31. Стинская В. Роль научных учреждений у становлении социально-педагогической поддержки материнства и младенчества в России в начале ХХ в. *Новини на научния прогрес – 2013 : матеріали за Міжнародна научна практична конференція (м. Софія, 17 – 25 серпня 2013 р.)*. Софія, 2013. С. 92–95.

32. Стинська В. Підвищення рівня педагогічної освіти батьків – пріоритетний напрямок соціально-педагогічної підтримки сім'ї на сучасному етапі. *Інформаційний бюлетень кафедри педагогіки імені Богдана Ступарика*. Івано-Франківськ, 2013. № 17. С. 16–18.

33. Стинська В. Соціально-педагогічна підтримка дитинства й материнства в сільській місцевості УРСР у 20 рр. ХХ ст. *Карпати-Аппалачі: формування особистості в контексті сталого розвитку гірських регіонів : матеріали II Міжнародної спільної українсько-американській науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 24–26 вересня 2013 р.)*. Івано-Франківськ, 2013. С. 194–197.

34. Стинська В. «Батьківська педагогіка» Василя Сухомлинського. *Початкова освіта*. 2013. № 38–39. С. 25–28.

35. Стинська В. Педагогічний всеобуч батьків – основа соціально-педагогічної підтримки дитинства й материнства в УРСР у другій половині ХХ ст. *Дитинство без насилля: суспільство, школа і сім'я на захисті прав*

дітей : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції /за заг. ред. проф. О.Кікінежді (м. Тернопіль, 29–30 квітня 2014 р.). Тернопіль, 2014. С. 735–738.

36. Стинська В. «Батьківська педагогіка» Василя Сухомлинського та її значення для становлення соціально-педагогічної підтримки дитинства й материнства в Україні. *Педагогічна персоналістика: теорія, історія, освітня практика*, посвяченій 160-річчю від дня народження С. Русової : матеріали I Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Івано-Франківськ, 25 лютого 2016 р.). Івано-Франківськ, 2016. С. 88–91.

37. Стинська В. Соціальна політика підтримки материнства й дитинства у Великій Британії. *Osobowości, społeczeństwo, polityka* : матеріали III Міжнародної наукової конференції» (Lublin, 15–16 lutego 2016 r.). Люблін: WSEI, 2016. Ч. 2. С. 63–65.

38. Стинська В. Соціально-педагогічна підтримка сім'ї у творчій спадщині Петра Лесгафта. *Osobowości, społeczeństwo, polityka* : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (Lublin, 11–12 marca 2017 r.). Люблін: WSEI, 2017. Ч. 1. С. 190–194.

39. Стинська В. Сім'я як соціально-педагогічне середовище розвитку, виховання і підтримки дитини. *Суспільні науки: невирішені питання* : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Краматорськ, 22 квітня 2017 р.). Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. С. 41–44.

40. Стинська В. Педагогічна конференція батьків – активна форма поширення позитивного досвіду сімейного виховання в народних університетах педагогічних знань у ХХ ст. в Україні. *Підготовка майбутніх педагогів у контексті стандартизації початкової освіти* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Бердянськ, 14 вересня 2017 р.). Бердянськ, 2017. С. 304–306.

АНОТАЦІЇ

Стинська В.В. Теорія і практика соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні (ХХ – початок ХХІ ст.). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.05 – соціальна педагогіка. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 2019.

У дисертації на основі наукових підходів (філософського, загальнонаукового та конкретнаукового) здійснено цілісний ретроспективний аналіз теорії і практики соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні у ХХ – на початку ХХІ ст., схарактеризовано її методологічний, історичний, теоретичний, практичний рівні. Розроблено періодизацію розвитку соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні у досліджуваних хронологічних межах. Обґрунтовано та введено до наукового обігу теоретичні засади матеріноцентричного підходу. Окреслено вплив зарубіжного досвіду на розвиток соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні за досліджуваного періоду. Досліджено практику соціально-педагогічної підтримки материнства й

дитинства в державному і недержавному секторах в Україні за доби державної незалежності. Обґрунтовано практичні засади та здійснено діагностику готовності соціальних працівників/соціальних педагогів до соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні на сучасному етапі. Визначено перспективи та рекомендації, які сприятимуть успішній реалізації соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні на макро-, мезо- та мікрорівнях.

Ключові слова: материнство, дитинство, соціально-педагогічна підтримка материнства й дитинства, Україна, соціальний працівник/соціальний педагог.

Стинская В.В. Теория и практика социально-педагогической поддержки материнства и детства в Украине (XX – начало XXI в.). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.05 – социальная педагогика. – Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка, Тернополь, 2019.

В диссертации на основе научных подходов (философского, общенаучного и конкретнонаучного) осуществлен целостный ретроспективный анализ теории и практики социально-педагогической поддержки материнства и детства в Украине в XX – в начале XXI в., охарактеризованы ее методологический, исторический, теоретический, практический уровни. Разработана периодизация развития социально-педагогической поддержки материнства и детства в Украине в определенных хронологических рамках. Обоснованы и введены в научный обиход теоретические основы материоцентричного подхода. Очерчено влияние зарубежного опыта на развитие социально-педагогической поддержки материнства и детства в Украине исследуемого периода. Изучена практика социально-педагогической поддержки материнства и детства в государственном и негосударственном секторах в Украине в эпоху государственной независимости. Исследованы практические основы и осуществлена диагностика готовности социальных работников / социальных педагогов к социально-педагогической поддержке материнства и детства в Украине на современном этапе. Определены перспективы и рекомендации, способствующие успешной реализации социально-педагогической поддержки материнства и детства в Украине на макро-, мезо- и микроуровнях.

Ключевые слова: материнство, детство, социально-педагогическая поддержка материнства и детства, Украина, социальный работник/социальный педагог.

Stynska V.V. Theory and practice of social and pedagogical support for maternity and children in Ukraine (20th – early 21st century). Manuscript.

Thesis for the Degree of Doctor of Pedagogical Sciences in Specialty 13.00.05 – Social Pedagogy. – Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, 2019.

The research work deals with the theory and practice of social and pedagogical support for maternity and children in Ukraine in the 20th – early 21st centuries. On the basis of foreign experience, selected and substantiated criteria (social and pedagogical, political, legal and historical) a periodization of the development of social and pedagogical support for maternity and children in Ukraine was successfully elaborated. It covers certain chronological limits: the first (1905–1918) – the origin of social support of maternity and children at the state level; the second (1918–1945) – state initiatives in the field of social and pedagogical support for maternity and children; the third (1945–1991 r.) – formation of state policy in the field of social and pedagogical support for maternity and children; the fourth period (1991 r. – till today) – modernization of social and pedagogical support for maternity and children.

The analysis of the conceptual and categorical terminology of the research work gave grounds for the author to define the following categories «maternity», «childhood», «readiness of social workers/social educators to social and pedagogical support for maternity and children in Ukraine» as social and pedagogical ones.

It has been proved that in Historical and Pedagogical Sciences the category «social and pedagogical support for maternity and children» was replaced by the term «protection of maternity and children», which caused its dualistic authorial interpretation, with its extrapolation to the pedagogical problem in the social and pedagogical context: in the broad sense of «social and pedagogical support for maternity and children» we will consider it as: the direction of implementation of social policy, which covers the totality of measures of the state aimed at achieving certain social objectives (ensuring basic needs, employment, health, education, etc.); in the narrow – as a kind of social and pedagogical activity, covering the system of work of various state and non-state social institutions, organizations and their workers in creating the conditions for socialization and development of the child, meeting the needs and ensuring optimal conditions for mother's life, the opportunity to implement the rights of mother and child in society and family.

The methodological foundations of social and pedagogical support for maternity and children in Ukraine (20th – early 21st century) are determined and substantiated at scientific and specifically scientific levels. It has been substantiated as one of the key issues in the context of the problem under study, along with the child-centered and family-centered, mother-centered approaches (according to the author of the given work), the essence of which is to guide social and pedagogical support at the macro, meso and micro levels to create conditions for the realization of mothers' rights in the society and family.

The ways of implementation of the practice of social and pedagogical support for maternity and children in the state and private sectors in independent Ukraine in the sphere of health care, in the educational system, in social services, institutions and organizations have been identified and considered.

In order to identify practical principles for training social workers for social and pedagogical support for maternity and children in Ukraine at the present stage, a pilot diagnostic work of the readiness of social workers/social educators for social and pedagogical support for maternity and children in Ukraine was conducted.

The diagnostic toolkit of the research work is based on the author's course «Social and pedagogical support for maternity and children: theory and practice», on its basis criteria (motivational, content, operative-active), indicators and levels (high, medium, low) and readiness of future social workers/social educators for social and pedagogical support for maternity and children in Ukraine have been characterized.

Prospects and recommendations contributing to successful implementation of social and pedagogical support for maternity and children in Ukraine at macro, meso and micro levels have been identified.

Key words: maternity, children, childhood, social and pedagogical support for maternity and children, Ukraine, social worker/social educator.

Підписано до друку 23.09.2019.
Формат 60x 84/16. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсетний 80 г/м². Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 1,9. Обл.-вид. арк. 1,9.
Наклад 100 прим. Зам. № 09/19/2-1

Віддруковано у видавничому центрі "Вектор"
46018, м. Тернопіль, вул. Львівська, 12,
Тел. 8 (0352) 40-08-12

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ТР № 46 від 07 березня 2013р.
ФОП Осадца Ю.В.